

ПРО КИЇВСЬКУ ХУДОЖНЮ ВИСТАВКУ 1943 РОКУ ТА ЇЇ УЧАСНИКІВ

Під час нацистської окупації Києва, що тривала в роки Другої світової війни з 19.09.1941 до 5.11.1943, в місті, попри всі жахи й лиха, життя тривало, — зокрема й мистецьке. Одним з його проявів стали дві художні виставки, що відбулися влітку 1942-го та влітку 1943-го років. Організувала виставки Київська міська управа та її відділ мистецтва. Про це вже згадував автор цих рядків [1].

Але минув час, з'явилися нові публікації, автор продовжував пошуки, і настав час поділитися знайденим — бодай на одному, не раз оприлюдненому матеріалі. Ось, наприклад, повний текст допису Василя Дністряка [2] в газеті «Нове українське слово» за 11.06.1943 під заголовком «Другу художню виставку відкрито», але з авторськими коментарями:

«8 червня в приміщенні колишнього Історичного музею [3] відкрилася друга художня виставка.

В ній беруть участь 216 художників та скульпторів. Серед них такі відомі майстри пензля, як проф. Світлицький [4], проф. Василь Кричевський [5], Іжакевич [6], Киянченко [7], скульптори Кавалерідзе [8], Жук [9], Діндо [10] та ін.

Серед учасників виставки є чимало й молодих живописців, графіків і скульпторів, що мають неабиякі художні здібності. І хоч більшість із них не мають закінченої художньої освіти, проте їх твори можна без застереження визнати цілком зрілими і серйозними.

Щоб стимулювати це молоде покоління українських мистців, журі виставки ухвалило преміювати за роботи по живопису Володимира Сидорчука [11], Василя Шевченка, Олену Лісовську [12], Катерину Кричевську [13] та Юрка Повстенка [14]; за роботи з графіки — Георгія Малакова [15] та Ігоря Фоміна [16], скульпторів Олександра Березовського і Анатолія Оверчука.

На виставці експоновано 958 робіт. З них картин 801, скульптур 47, вишивок 61, керамічних і порцелянових виробів 9, художніх іграшок 18 та рекламних робіт 21 (плакати, цигаркові коробки [17]). На виставці переважають картини, що відображають прекрасний український пейзаж, але не останнє місце серед експонатів займають портрети і натюрморти.

Не даючи детальної характеристики експонованих на виставці творів, усе ж таки варто відзначити такі досконалі полотна, як “Під Києвом” Киянченка, “Брід” Беклемішевої [18], “Кобзар” Іжакевича [19], “Мені тринадцятий мишло” Носка [20] та ін. Оригінально виконані роботи експонує харківський художник Жеваго [21]. Привертають також увагу майстерно виконані портрети проф. Леонтовича [22], проф. Де-Метца [23] та проф. Королькова [24], що їх виконав художник Жалко-Титаренко [25].

Хоч порівнюючи з живописом скульптура на виставці представлена меншою кількістю творів, проте серед експонованих робіт є чимало таких, що показують високу майстерність їх виконавців.

Скульптор Кавалерідзе виставив свого відомого «Дон Кіхота» [26], Діндо — «Голову дівчинки», Сергій Жук — погруддя Заньковецької [27] та Кропивницького [28] тощо.

Оглядаючи експонати другої художньої виставки, можна без перебільшення сказати, що вона є творчим досягненням київських художників і скульпторів, а відтак і досягненням українського мистецтва в цілому.

Друга художня виставка заслуговує на те, щоб її оглянули якнайширші кола киян» [29].

Невдовзі газета «Нове українське слово» вмістила фото премійованих учасників виставки — молодих усміхнених художників Катерину Кричевську та Георгія Малакова на тлі будівлі музею «з левами» [30]. Вздовж колони напнуто великий транспарант із написом «Kunstaustellung» [31].

Цей перший публічний успіх мав неабияке значення для подальшої мистецької кар'єри тоді ще молодих митців-початківців. У Катерини Кричевської-Росандіч збереглася довідка, видана відділом Київської міської управи, про участь у виставці.

А ось сторінка з українського настільного календаря, виданого під час окупації завбачливо на 1944-й рік. На аркуші крейдованого паперу розміром 207 x 144 мм дано табличку дат на 28.05—3.06.1944 за новим стилем та 15—21.05, відповідно, — за старим. Привертають увагу пам'ятні дати цього тижня, подані в календарі: 28.05.1940 — капітуляція бельгійської армії; 29.05.1453 — захоплення турками Константинополя; 31.05.1740 — вступ на престол Фрідріха Великого; 1.06.1804 — народився російськ(ий) композитор Глінка; 3.06.1895 — помер укр(аїнський) вчений Мих(айло) Драгоманів. Вгорі — фото з підписом: «Старовинний німецький монастир на Дунаї». Це — відома пам'ятка архітектури бароко початку XVIII століття — кляштор Мельк [32].

А на звороті аркуша вміщено невеличку статтю, що припадає на 23-й тиждень 1944 року, із заголовком: «Образотворче мистецтво на Україні». Зважаючи на унікальність видання, наведемо текст теж повністю із збереженням правопису оригіналу та нашими коментарями:

«Вже більше 2-х років звільнене від більшовицьких кайданів українське мистецтво має змогу вільно розвиватися. За цей час в багатьох містах України відбувалися неодноразово художні виставки. Можна констатувати, що Україна має значні художні сили і що мистецькі кадри налічують багато молодих талантів, які можуть сподіватися на видатне майбутнє.

Більш ніж 200 художників і скульпторів виставили свої твори в кількості біля 1000 експонатів на 2-й Київській виставці. Поміж них є чимало відомих майстрів, як, наприклад, Ф. Г. Кричевський [33], Світлицький, А. Х. Серeda [34], Носко, Дейнека та інші.

Безперечним досягненням сучасного мистецтва є шляхетний реалізм, що виявився в більшості творів і довів жалюгідність вигаданого більшовиками “соціалістичного реалізму”, що був наслідком так званого “соціального замовлення” і мусив відтворювати в мистецтві вигадані успіхи колгоспів, досягнення соціалістичного будівництва та поезію індустріалізації.

Головною тематикою художніх творів на виставках була українська: українські типи і одяг, український пейзаж і пам’ятники старовини.

П’ять картин художника-жанриста Крюкова [35] були одним з найкращих місць Київської виставки. Його “Жарти Бахуса” [36] — картина, яка вказує велику майстерність художника. Чудово відтворено ним XVIII сторіччя в картині “На прогулянці”.

Надзвичайну увагу привернули до себе картини молодого художника Малакова. В його картинах динаміка й сатира доведені до найвищого напруження й експресії.

Взагалі все те, що було експоновано на українських виставках, дає право зробити безперечний висновок, що українське мистецтво стало на шлях розвитку і піднесення і що воно має, зрозуміло, ще чимало завдань перед собою» [37].

Підпису немає.

Серед тих, хто також брав участь у виставці, назвемо Василя Васильовича Кричевського (1901—1978, Маунтін-В’ю, Каліфорнія, США), який експонував українські пейзажі, та його дружину Олену Євгенівну Кричевську (1892—1964, Маунтін-В’ю, Каліфорнія, США), яка показала жанрове полотно «Уколовся» (хлопчик із будяком). Робота сподобалась якомусь німцеві, він побажав її придбати, але авторка категорично відмовилась розставитися з своїм твором, тому німці «просто» конфіскували його.

За відсутністю каталогу виставки можна лише здогадно припустити, що серед тих 216 мистців могли бути також ті майстри пензля, які в той час перебували в окупованому Києві, а це, здогадно:

Верді Сергій Сергійович (1903—1965, Київ, Байкове кладовище — старе лютеранське). В окупованому Києві писав пейзажі і натюрморти на продаж. Мешкав на вул. Гоголівській, 46 [38];

Мерний Віктор Михайлович (1885 — після 1943), живописець, свого часу закінчив Краківську академію мистецтв, замолоду — постійний учасник київських художніх виставок, відомий київський спортсмен. В окупованому Києві працював у Виробничо-художніх майстернях. Мешкав на вул. Великій Житомирській [39];

Терпиловський Юрій Васильович (1903—1973), в окупованому Києві писав портрети на замовлення. Мешкав на вул. Львівській, 42 [40].

Будемо сподіватися, що ця публікація сприятиме поверненню пам’яті про призабутих мистців Києва середини ХХ століття.

1. Малаков Д. Художнє життя Києва у 1942—1943 роках // Українська академія мистецтва: Дослід. та наук.-метод. праці / НАОМА. — К., 2001. — Вип. 8. — С. 158—168.

2. Можливо, це псевдонім.

3. Йдеться про будинок нинішнього Національного художнього музею України по вул. Михайла Грушевського, 6.

4. Світлицький Григорій Петрович (1871—1948, Київ, Лук’янівське кладовище), професор Київського художнього інституту. Мешкав у власному будинку на вулиці Дегтярній, 30. Автор полотна «Пожежа на Біржі праці» (1942), написаного з натури.

5. Кричевський Василь Григорович (1872—1952, Каракас, Венесуела, перепхований на цвинтарі Баунд-Брук, США), професор Київського художнього інституту, 1943 року мешкав на вул. В. Житомирській, 12. У вересні 1943 р. виїхав на Захід.

6. Їжакевич Іван Сидорович (1864—1962, Київ, Байкове кладовище), мешкав на Куренівці.

7. Киянченко Георгій Васильович (1911—1989, Київ), живописець.

8. Кавалерідзе Іван Петрович (1887—1978, Київ, Байкове кладовище); влітку 1941 року перебував у Карпатах, очолюючи кінознімальну групу фільму «Пісня про Довбуша». Повернувся до вже окупованого Києва, де керував відділом мистецтва міської управи.

9. Жук Сергій Стефанович (1885—?).

10. Діндо Жозефіна Костянтинівна (1902–1953, Київ, Лук'янівське кладовище); учениця і дружина скульптора Бернарда Кратка. У 1937–1940 рр. була ув'язнена за вироком «трийки». В окупованому Києві працювала у Виробничо-художніх майстернях. Наклала на себе руки.

11. У тексті помилка — слід читати: Сидорук Володимир Федорович (1925–1997, Ірпінь), перед війною закінчив Київську художню школу. Його творчості присвячено альбом Ю. Белічка та А. Ізотова «Володимир Сидорук» (Хмельницький, 2007).

12. Лісовська Олена (справ. Зоя) Робертівна (нар. 1925). Нині мешкає в Женеві (Швейцарія).

13. Кричевська-Росандіч Катерина Василівна (нар. 1926), дочка В. В. Кричевського та онука В. Г. Кричевського. Перед війною — учениця Київської художньої школи. В окупованому Києві працювала у Виробничо-художніх майстернях. На виставці експонувала дві акварельні роботи. Мешкала з батьками в той час на вул. Обсерваторній, 10. Автор книг: «Мої спогади» (К., 2006) та «Recollections of a Life» (2010; (Library of Congress Control Number 2010934477).

14. Повстенко Юрій Олексійович (1926–1991, США), син архітектора Повстенка Олексі Івановича (1902–1973, Вашингтон, США), тоді — директора Софійського заповідника та рятівника Софійського собору від радянського мінування 1941 року. Перед війною — учень Київської художньої школи. В окупованому Києві працював у Виробничо-художніх майстернях. На виставці експонував графічні твори. Мешкав на терені Софійського заповідника. Учасник бойових дій УПА проти німецьких окупантів 1943–1944 рр. та війни в Кореї у 1952–1953 рр. з боку США (парашутист, був поранений). Здобув вищу освіту інженера, працював у солідній американській будівельній фірмі, виступав в українській емігрантській періодиці як мистецтвознавець та критик.

15. Малаков Георгій Васильович (1928–1979, Київ, Миське кладовище), заслужений художник України (1974 р.). В окупованому Києві працював у Виробничо-художніх майстернях. Мешкав по вул. Гоголівській, 34-а (тепер цей будинок має адресу: вул. Юрія Коцюбинського, 18). На виставці 1943 р. експонував акварельні роботи: «Київський пляж» та «Іменини Акулкіна». (Див.: Малаков Д. Княин. Війна. Німці. — К., 2008. — С. 187, 189).

16. Фомін Ігор Олександрович (1927–2006, Київ), архітектор, професор, син художника Фомина Олександра Івановича (1879–1947, Київ, Лук'янівське кладовище). В окупованому Києві працював у Виробничо-художніх майстернях, де також його батько давав уроки малювання. Мешкали на вул. Володимирській (будинок 1943 р., як пише І. Фомін, спалили мародери). Автор монографії «Александр Іванович Фомин. Художник и время» (К., 2001).

17. У ті часи так званою промисловою графікою та рекламою займалися відомі мистці: з українських назвемо Віктора Цимбала (1901–1968, Нью-Йорк), з російських — Євгена Лансера (1875–1946) — автора дизайну коробки відомих колись цигарок «Казбек».

18. Беклемішева Ірина Михайлівна (1908–1988, Чернівці), живописець.

19. Напевно, йдеться про ілюстрації до «Кобзаря» Т. Шевченка, виконані І. Жакевичем у 1937–1938 роках для ювілейного видання 1939 року.

20. Носко Петро Васильович (1885–1976, Київ), живописець.

21. Жеваго Микола Гаврилович (1907 — після 1943-го), живописець, випускник Харківського художнього інституту 1932 р.

22. Леонтович Володимир Григорович (1881–1968, Київ, Байкове кладовище), інженер-будівельник, геодезист, професор низки київських інститутів.

23. Де-Метц Георгій Георгійович (1861–1947, Київ, Лук'янівське кладовище), професор фізики КПІ.

24. Корольков Іван Миколайович (1845–1924, Київ), протоіерей, професор Київської духовної академії. Якщо це той самий протоіерей, то можна зрозуміти, що портрет міг бути експонований тільки під час окупації, а не в радянські часи.

25. Жалко-Титаренко Порфирій Дмитрович (1884–1949, Київ), живописець, графік.

26. Йдеться про статуетку «Дон Кіхот» Івана Кавалерідзе, що зображає відомого російського співака Федора Шаляпіна в образі Дон Кіхота верхи на знаменитому коні Росінанті. Ця скульптурна мініатюра була створена І. Кавалерідзе у проміжку 1916 — лютий 1917 рр. з гіпсу і мала заввишки 30 см. Воскова модель 1927 року зберігалася у Москві. Бронзова копія — ймовірно, та, що експонувалася в Києві 1943 року, — зберігається в Національному художньому музеї України в Києві. Про це див.: Капельгородська Н. М., Синько О. Р., Склярєнко Г. Я. Життя і творчість. — К., 2007. — С. 63, 64, 66.

27. Заньковецька Марія Костянтинівна (справж. Адасовська, 1854–1934, Київ, Байкове кладовище), актриса драматичного плану.

28. Кропивницький Марко Лукич (1840–1910, Харків), драматург, режисер, актор, композитор.

29. Дністряк В. Другу художню виставку відкрито // Нове українське слово. — 1943. — 11 черв. — С. 4.

30. Див.: Нове українське слово. — 1943. — 25 лип. — С. 4.

31. Художня виставка — нім.

32. В оригіналі — Melk.

33. Кричевський Федір Григорович (1879–1947, Київ, Лук'янівське кладовище), живописець, професор Київського художнього інституту. В окупованому Києві очолював Спілку українських художників та архітекторів. Мешкав, як і до війни, по вул. Кузнечній (Антоновича), 4–6. Восени 1943 року виїхав на Захід, по війні повернувся, але мусив оселитися в Ірпені, де й помер. Нині його ім'я у Києві названо вулицю.

34. Середа Антон Хомич (1900–1961, Корсунь-Шевченківський), професор Київського художнього інституту, автор двох перших поштових марок УНР 1918 р.

35. Крюков Борис Іванович (1895–1967, Буенос-Айрес, Аргентина), живописець, графік. 1943 року виїхав на Захід: Австрія, Аргентина.

36. За спогадом Катерини Кричевської-Росандіч, ця картина, написана Б. Крюковим у манері саме майстрів ХVІІІ ст., викликала обурення німецьких мистецтвознавців, які вважали, що це є твір старий, викрадений з музею, а не робота сучасного українського майстра. Німці конфіскували полотно, подальша його доля невідома.

37. Аркуш зберігся в архіві Г. В. Малакова.

38. Див.: Малаков Д. Київський художник Сергій Верді. // Київ і кияни: Матеріали щорічної наук.-практ. конф. Музею історії Києва. — К., 2005. — Вип. 4. — С. 195–203.

39. Див.: Малаков Д. Віктор Мерний — київський художник і спортсмен (Архівна розвідка) // Українська академія мистецтв: Дослід. та наук.-метод. праці / НАОМА. — К., 2005. — Вип. 12. — С. 236–242, іл.

40. Про нього див.: Малаков Д. Кияни. Війна. Німці. — К., 2008. — С. 191.